

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับความเชื่อเรื่องศิวิลิ่งค์

Brahmanic-Hinduism and the Faith of Shiva Linga

พระมหานวามินทร์ อินทุคตโต (แก้วศรี)

Phramaha Navamin Indakutto (Kaewsri)

วัดบุปผารามวรวิหาร กรุงเทพฯ

Wat Buppharamworawiharn, Bangkok

First/Corresponding Author, E-mail: plug.kea@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับศิวิลิ่งค์ ซึ่งเป็นโบราณวัตถุทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่จำแนกเป็นลักษณะได้ 5 รูปแบบ คือ (1) แบบแท่นกลมทรงกระบอก (2) แบบแท่นกลมทรงกระบอก (3) แบบแท่งหินธรรมชาติ (4) แบบสมมติเอาสิ่งธรรมชาติแทนศิวิลิ่งค์ และ (5) แบบผสมในวัฒนธรรมฮินดู การกราบไหว้บูชาศิวิลิ่งค์เป็นความเชื่อที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน เพราะถือเป็นตัวแทนของพระศิวะ โดยชาวฮินดูจะบูชาศิวิลิ่งค์วันละ 3 ครั้ง คือ เช้า กลางวันและเย็นต่อหน้าศิวิลิ่งค์ในเทวาลัย ซึ่งมีพราหมณ์เรียกว่า ไศเวศ เป็นผู้นำในการประกอบพิธี ชาวฮินดูเชื่อว่า การบูชาศิวิลิ่งค์ที่ทำจากทองคำจะทำให้มีฐานะมั่งคั่ง ร่ำรวย หากบูชาศิวิลิ่งค์ด้วยข้าวสุกหรือข้าวสารจะทำให้มีอาหารสมบูรณ์ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ การเข้าใจศิวิลิ่งค์ในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและปรัชญาที่ลึกซึ้งกว่าการรับรู้ในเชิงเพศ เป็นสิ่งที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา วัฒนธรรมและสังคมที่ถูกตีความและปรับใช้แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค อันเป็นหลักฐานสำคัญของการแลกเปลี่ยนทางความเชื่อและอารยธรรมระหว่างอินเดีย กัมพูชาและไทย

คำสำคัญ: ศาสนาพราหมณ์, ศาสนาฮินดู, ความเชื่อ, ศิวิลิ่งค์

Abstract

This article explores the concepts of Shiva Linga. The study identifies the Shiva Linga as a sacred object within the Brahmanic-Hindu tradition. It categorizes the Shiva Linga into five distinct forms: cylindrical pedestal, compound-shaped pedestal, naturally occurring stone pillar, symbolic representation using natural elements, and hybrid form found in Hindu cultural contexts. The worship of the Shiva Linga is a longstanding practice rooted in the belief that it embodies the presence of Lord Shiva. Devotees perform rituals three times daily-morning, noon, and evening-before the Shiva Linga in temples, led by Brahmin priests

known as Shaivites. According to traditional beliefs, worshiping a Shiva Linga made of gold is thought to bring wealth and prosperity, while offerings of cooked or uncooked rice are believed to ensure abundance in food. These practices reflect the symbolic associations between materials used in worship and the blessings sought by devotees. The key insight from this study is the recognition of the Shiva Linga as a profound religious and philosophical symbol that transcends conventional gender interpretations. It serves as a reflection of the dynamic interplay between religion, culture, and society-an interplay that varies across regions and communities. Ultimately, the Shiva Linga stands as a vital testament to the cultural and spiritual exchange among India, Cambodia, and Thailand, illustrating how sacred symbols evolve and adapt through the movement of beliefs and civilizations.

Keywords: Brahmanism, Hinduism, Faith, Shiva Linga

บทนำ

แนวคิดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งมีถิ่นกำเนิดในประเทศอินเดียได้แผ่ขยายอิทธิพลไปยังดินแดนต่าง ๆ รวมถึงการแผ่ขยายเข้ามาในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวเฉพาะในประเทศไทยอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้มีอิทธิพลอย่างมาก โดยเฉพาะพื้นที่ภาคอีสานตอนใต้ที่ติดกับอาณาจักรขอม (เขมรโบราณ) เนื่องจากอาณาจักรนี้มีอารยธรรมรุ่งเรืองในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-18 และได้แผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในภาคอีสานของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมืองการปกครอง ความเชื่อทางศาสนา ศิลปะวัฒนธรรม ดังร่องรอยหลักฐานที่ปรากฏ เช่น ศิลปะวัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับศาสนสถาน ศิลปะเขมรที่เป็นปราสาทหินต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปราสาทตาเมือนธม ปราสาทศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทวัดสระกำแพงใหญ่ ปราสาทปรางค์ภู จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น ปราสาทหินเหล่านี้เกิดขึ้นแนวคิดทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยภายในเรือนธาตุ (ครรภคฤหะ) ของปราสาทจะมีเทวรูปหรือสัญลักษณ์แทนเทพเจ้าประดิษฐาน เช่น แท่งหินรูปทรงกระบอกที่เรียกว่า ศิวลึงค์ (สมมาตร ผลเกิด, 2561: 54-55) ซึ่งเป็นแท่งหินที่ผู้คนนิยมนำดอกไม้ ธูปเทียนหรือพวงมาลัยมาคล้องสักการะ โดยที่ไม่ทราบรายละเอียดหรือรู้ความสำคัญของสัญลักษณ์นี้เท่าใดนัก เพียงแต่ทราบว่า เป็นสัญลักษณ์ของอวัยวะเพศชาย ซึ่งโดยปกติแล้วเป็นอวัยวะที่ต้องปกปิดและดูเหมือนเป็นเรื่องลามก หยาดโลน แต่เมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดทางศาสนากลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น ประเด็นความหมายและความสำคัญของศิวลึงค์จึงน่าสนใจว่า มีความเป็นมาและความสำคัญอย่างไรต่อสังคมไทย ในบทความนี้จะได้นำเสนอบางข้อมูลเป็นลำดับไป

ความหมายของศิวลึงค์

ศิวลึงค์เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ หรือพระอิศวร หนึ่งในตรีมูรติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยมีลัทธิที่นับถือพระศิวะโดยเฉพาะเรียกว่า ศาสนาไศวนิกาย แม้จะไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่า การนับถือศิวลึงค์เริ่มต้นเมื่อใด แต่มีร่องรอยการบูชาพระศิวะทั้งในรูปมนุษย์และรูปศิวลึงค์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดยศิวลึงค์ที่เก่าแก่ที่สุดพบที่เมืองมัทราส ประเทศอินเดีย สร้างขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 1-2 เมื่ออินเดียเริ่มมีการติดต่อกับชาวกรีกและโรมันอินเดียรวมถึงลัทธิการบูชาศิวลึงค์ก็แพร่เข้ามาถึงดินแดนต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ สำหรับประเทศไทยความเชื่อดังกล่าวได้รับอิทธิพลผ่านทางอาณาจักรขอมและหัวเมืองทางภาคใต้

คำว่า ศิวลึงค์ เป็นคำสมาสที่มาจากคำว่า ศิวะ หมายถึง พระศิวะ และคำว่า ลึงค์ หมายถึง อวัยวะสืบพันธุ์ชาย เมื่อนำมารวมกันจึงหมายถึง อวัยวะสืบพันธุ์ของพระศิวะ อย่างไรก็ตาม ในทางปรัชญาศาสนา คำว่า ศิวลึงค์ ไม่ได้สื่อถึงความหมายทางเพศโดยตรง หากแต่เป็นสัญลักษณ์แห่งพลังสร้างสรรค์และศักดิ์สิทธิ์ โดยศิวลึงค์มักปรากฏคู่กับโยนี ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนอวัยวะหญิงและแทนพระนางอุม่า อัครมเหสีของพระศิวะ การรวมกันของศิวลึงค์และโยนีจึงสะท้อนแนวคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวของพลังชายและหญิงที่ไม่อาจแยกจากกันได้ เป็นการสื่อถึงความสมดุลและการสร้างสรรค์ของจักรวาล (สมมาตร ผลเกิด, 2561: 55)

ภาพ 1 ศิวลึงค์ (ในภาคตรีมูรติ) ตั้งบนฐานโยนีโทรณะสีเหลี่ยม (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2555: 80)

กำเนิดศิวลึงค์

ในบริบทของประเทศไทยแม้จะไม่คุ้นเคยกับคำว่า ศิวลึงค์ โดยตรงนัก แต่กลับมีความใกล้ชิดกับเครื่องรางของขลังที่รู้จักกันในชื่อว่า ปลัดขิก ซึ่งเชื่อกันว่า มีพลังอำนาจสูงสุดในด้านโชคลาภ เสน่ห์ เมตตามหานิยม โดยมีหลักฐานทางวัฒนธรรมและความเชื่อที่ชี้ให้เห็นว่า ปลัดขิกมีต้นแบบมาจากศิวลึงค์ของอินเดีย

อันเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระคิเวตามคติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นิยายไศวะ สำหรับประเด็นเกี่ยวกับกำเนิดของคิวลึงค์นั้น มีทั้งมุขปาฐะและคัมภีร์โบราณหลายฉบับที่กล่าวถึงที่มา โดยมีทั้งเนื้อหาที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันไปในรายละเอียด บางคัมภีร์ระบุว่า คิวลึงค์ถือกำเนิดขึ้นจากพระประสงค์ของพระคิเวที่ต้องการประทานสัญลักษณ์แทนพระองค์แก่โลกมนุษย์ ขณะที่บางคัมภีร์กล่าวว่า คิวลึงค์เกิดจากความโกรธและความละอายของพระองค์เองจากเหตุการณ์ที่ไม่เหมาะสม

หนึ่งในเรื่องเล่าที่ปรากฏในมหากาพย์มหาภารตะ กล่าวถึงเจ้าชายอรชุนแห่งราชวงศ์ปาณฑพ ผู้ทำพิธีบูชาขอพรจากพระคิเวเพื่อให้ได้ลูกธนูศักดิ์สิทธิ์ไว้ใช้ต่อสู้กับอสูรร้าย พระคิเวจึงจำแลงกายเป็นนายพรานปรากฏต่อหน้าอรชุน ขณะเดียวกัน อสูรศัตรูของอรชุนได้แปลงกายเป็นหมีป่าเข้าทำร้ายเขา ทั้งอรชุนและนายพรานต่างยิงธนูใส่หมีป่าพร้อมกัน เมื่อหมีป่าตาย ทั้งสองจึงเกิดการโต้เถียงและต่อสู้กันเพื่อแย่งสิทธิ์ในการฆ่าอสูร อรชุนไม่สามารถทำอันตรายนายพรานได้ จึงเริ่มสงสัย และด้วยพลังแห่งคิวลึงค์ที่เขานับถือ จึงทำให้อรชุนตระหนักได้ว่า นายพราน คือ พระคิเวจำแลงมา เมื่อรู้ความจริง เขาก็ก้มลงกราบขอขมา พระคิเวพึงพอใจในความศรัทธาและมอบลูกธนูวิเศษให้ตามคำขอ

อีกตำนานหนึ่งจากคัมภีร์พราหมณ์ปุราณะ กล่าวถึงเหตุการณ์บนเขาไกรลาส เมื่อพระคิเวทรงเสวยน้ำจันทน์จนเมามายและร่วมอภิรมย์กับพระนางอุม่าในท้องพระโรง โดยมีได้ทรงทราบวาทะทั้งหลายรวมถึงพระพรหมและพระวิษณุได้เข้าเฝ้าโดยไม่แจ้งล่วงหน้า เหล่าเทพเห็นเหตุการณ์อันไม่เหมาะสมจึงรู้สึกอับอายและเสื่อมศรัทธาในองค์พระคิเว เมื่อพระคิเวสร้างมาและทราบเรื่อง จึงรู้สึกละอายใจอย่างยิ่งและตัดสินใจกลืนใจตาย ก่อนสิ้นพระชนม์ พระองค์ได้ประกาศว่า อวัยวะเพศของพระองค์จะเป็นสัญลักษณ์แทนองค์เทพผู้ใดปรารถนาความสุข ความสำเร็จในชีวิต ควรกราบไหว้บูชา จากคำประกาศนี้เองจึงเป็นที่มาของการเคารพบูชาคิวลึงค์ในลัทธิไศวะนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ในคัมภีร์ไศวปุราณะ ยังมีอีกตำนานหนึ่งที่เล่าถึงการถกเถียงระหว่างพระพรหมกับพระวิษณุว่า ใครคือ ผู้ยิ่งใหญ่และเป็นผู้สร้างจักรวาล ขณะโต้เถียงกันอยู่นั้นได้เกิดปรากฏการณ์มหัศจรรย์ขึ้น โดยมีเสาเพลิงขนาดมหึมาทรงกระบอกผุดขึ้นจากพื้นโลก เปลวเพลิงลุกโชนล้อมรอบ และยอดเสาพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้าจนสุดสายตา ทั้งสองเทพจึงตกลงกันที่จะสำรวจจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของเสาเพลิงนี้ โดยพระวิษณุแปลงกายเป็นหมีป่าขุดลงไปยังโคนเสา ส่วนพระพรหมบางคัมภีร์กล่าวว่า เหาะขึ้นไป บางแห่งว่า แปลงกายเป็นหงส์ หรือ ช้างหงส์ขึ้นไปยังยอดเสา

ทั้งสองเทพใช้เวลานานนับกลับในการสำรวจ แต่ไม่สามารถพบจุดเริ่มต้นหรือจุดสิ้นสุดได้ พระวิษณุยอมรับความพ่ายแพ้ ขณะที่พระพรหมกลับกล่าวเท็จว่า ตนพบจุดสิ้นสุดแล้ว โดยอ้างหลักฐานจากดอกปาริชาติที่ร่วงลงมาจากเครื่องประดับเศียรของพระคิเว ทันใดนั้น เสาเพลิงก็ระเบิดเสียงกัมปนาท แผ่นดินสั่นสะเทือน และปรากฏองค์พระคิเวขึ้นกลางเปลวเพลิง ทรงประกาศว่า เสาเพลิงนี้ คือ พลังแห่งองค์คิเวมหาเทพ ซึ่งไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด และจะดำรงอยู่เป็นนิรันดร์ เป็นแกนกลางของจักรวาลทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง (สมมาตร ผลเกิด, 2561: 56-58; พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์, 2566; สยามคณศ ดอทคอม, ม.ป.ป.)

จากเหตุการณ์นี้ พระพรหมและพระวิษณุจึงยอมรับในอำนาจของพระคิเว อย่างไรก็ตาม ในบางคัมภีร์ระบุว่า พระคิเวทรงพิโรธพระพรหมที่กล่าวเท็จ จึงลงโทษด้วยการตัดเศียรที่ห้าของพระพรหมออก

เหลือเพียงสี่เศียรดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ภาคของพระศิวะที่ปรากฏในเหตุการณ์นี้เรียกว่า ลिंगอุทภวามูรติ ซึ่งเป็นภาคที่แสดงถึงการกำเนิดของศิวลिंगค์ในฐานะสัญลักษณ์แห่งพลังจักรวาล

ภาพ 2 ศิวลึงค์ในภาคลึงอุทภวามูรติ ณ ถ้ำเขาไกรลาส ประเทศอินเดีย (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2555)

รูปแบบศิวลึงค์

รูปแบบของศิวลึงค์มีลักษณะและความประณีตแตกต่างกันขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้สร้างและฝีมือช่างในแต่ละท้องถิ่น สำหรับการกำหนดรูปแบบของศิวลึงค์โดยย่อ (สมมาตร ผลเกิด, 2561: 58-60) มีดังนี้

1. แบบแท่งกลมทรงกระบอก เป็นรูปแบบที่จำลองลักษณะขององคชาตเพศชาย โดยมีการแกะสลักรายละเอียดและองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างประณีตให้ใกล้เคียงกับของจริง บางชิ้นจะมีการสลักใบหน้าบุคคลในลักษณะเอกมุขลึงค์ (Eka Mukhalinga) ประกอบอยู่ด้วย ซึ่งรูปแบบนี้พบได้ไม่บ่อยนักในประเทศไทย
2. แบบแท่นกลมทรงกระบอก ลักษณะคล้ายกับแบบแรก โดยจำลองรูปลักษณะขององคชาตเพศชายเช่นกัน แต่มีความโดดเด่นตรงบริเวณกึ่งกลางของศิวลึงค์ที่มีการสลักเป็นใบหน้าของพระศิวะ เรียกว่า เอกมุขลึงค์ (Eka Mukhalinga) และหากมีการสลักเป็นรูปบุคคลเต็มองค์ในทำยืน จะเรียกว่า ลึงอุทภวามูรติ (Linga Udbhavamurti) ซึ่งทั้งสองรูปแบบนี้ถือว่า พบได้ค่อนข้างน้อยในประเทศไทย

ภาพ 3 ศิวลึงค์และเอกมุขลึงค์ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 10-13 (สุกมล วงศ์สวรรค์, ม.ป.ป.)

ภาพ 4 เอกมุขลึงค์ในภาคตรีมูรติ (สรศักดิ์ จันทรวัดมนกุล, 2551: 120)

ภาพ 5 ศิวลึงค์ในภาคเอกมุขลึงค์ ถ้ำเมืองโพนาล ประเทศอินเดีย (สรศักดิ์ จันทร์วัฒนกุล, 2551)

3. แบบแท่งหินธรรมชาติหรือแบบแกะสลักหยาบ เป็นการนำหินธรรมชาติมาแกะสลักขึ้นรูปร่างเรียบง่าย โดยมีได้ตกแต่งรายละเอียดมากนัก เป็นเพียงการโกนขึ้นรูปให้คล้ายแท่งทรงกระบอก เช่น ศิวลึงค์ที่ปรากฏ ณ ปราสาทตาเมือนธม จังหวัดสุรินทร์

4. แบบสมมติสิ่งธรรมชาติแทนศิวลึงค์ เป็นการยึดถือสิ่งธรรมชาติที่มีลักษณะคล้ายศิวลึงค์มาใช้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ เช่น จอมปลวก ก้อนหินขนาดใหญ่ หรือภูเขา เช่น ภูเขาสิงคบรรพต ซึ่งเป็นที่ตั้งของปราสาทวัตภู แขวงเมืองจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาชนลาว และภูเขากุเลน ประเทศกัมพูชา

5. แบบผสม เป็นรูปแบบที่มีการแกะสลักหินเป็นแท่งโดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนตามแนวดิ่ง ได้แก่ ส่วนล่าง แกะสลักเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม เรียกว่า พรหมภาค เป็นสัญลักษณ์แทนพระพรหม ส่วนกลาง แกะสลักเป็นรูปทรงแปดเหลี่ยม เรียกว่า วิษณุภาค เป็นสัญลักษณ์แทนพระวิษณุหรือพระนารายณ์ ส่วนบนสุด แกะสลักเป็นแท่งทรงกระบอกปลายมน เรียกว่า รุทราภาค เป็นสัญลักษณ์แทนพระศิวะ

รูปแบบผสมนี้พบได้แพร่หลายในประเทศกัมพูชาและประเทศไทย แม้จะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากศิวลึงค์ทั่วไป แต่ประชาชนโดยทั่วไปยังคงเรียกติดปากว่า ศิวลึงค์ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตามลักษณะทางกายภาพและคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแล้ว รูปเคารพที่ประกอบด้วยองค์ประกอบทั้งสามนี้ควรเรียกว่า ตรีมูรติ หมายถึง เทพเจ้าทั้งสามองค์ มากกว่าการเรียกเป็นศิวลึงค์ เนื่องจากการรวมสัญลักษณ์ของพระพรหม พระวิษณุและพระศิวะไว้ในแท่งเดียวกัน การเรียกชื่อว่า ศิวลึงค์ จึงเป็นการใช้โดยอนุโลมตามความเคยชินของผู้คน แม้จะไม่ตรงตามหลักคติความเชื่อดั้งเดิมก็ตาม

ภาพ 6 การตั้งคิวลึงค์ที่ปักส่วนพรหมภาคและวิษณุภาคไว้ในฐานโยนีโพธิ์
ณ ถ้ำเอลโลรา ประเทศอินเดีย (สมมาตร ผลเกิด, 2561)

รูปเคารพแบบตรีมูรติในประเทศไทยมักปรากฏในลักษณะที่ปักไว้บนแท่นโยนีโพธิ์ โดยให้ทั้งสามส่วน คือ พรหมภาค วิษณุภาค และรุทราภาค โผล่พ้นฐานขึ้นมาอย่างชัดเจน ซึ่งแตกต่างกับประเทศอินเดียที่นิยมฝังส่วนพรหมภาคและวิษณุภาคไว้ใต้ฐานโยนีโพธิ์ โดยให้ปรากฏเฉพาะส่วนรุทราภาคที่อยู่ด้านบนสุดเท่านั้น การจัดสร้างรูปเคารพที่รวมเทพเจ้าสูงสุดทั้งสามองค์ของศาสนาฮินดูไว้ในแท่นเดียวกัน อาจมีที่มาจากสองเหตุผลหลัก ได้แก่

ประการแรก ชาวฮินดูมีความศรัทธาเลื่อมใสในมหิทธานุภาพของเทพเจ้าทั้งสามองค์ ซึ่งแต่ละองค์ล้วนมีคุณลักษณะและอิทธิฤทธิ์เฉพาะตัวที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม การเลือกบูชาเพียงองค์ใดองค์หนึ่งอาจทำให้รู้สึกเสียตายนองงามความดีของเทพองค์อื่น ด้วยเหตุนี้ จึงมีการบูชาเทพทั้งสามองค์ร่วมกันเพื่อให้ได้รับพลังอำนาจจากทุกภาคส่วนอย่างครบถ้วน

ประการที่สอง การรวมเทพเจ้าทั้งสามองค์ไว้ในรูปเคารพเดียวกัน อาจสะท้อนถึงความขัดแย้งหรือการแข่งขันกันระหว่างนิกายต่าง ๆ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยแต่ละนิกายต่างยกย่องเทพเจ้าที่ตนเคารพว่าเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดเหนือเทพองค์อื่น

ด้วยเหตุนี้ สัญลักษณ์ที่อยู่บนสุดของแท่นตรีมูรติ ซึ่งเป็นองค์แทนพระศิวะในรุทราภาค จึงมีความสำคัญมากกว่าส่วนอื่น และเมื่อมีการประดิษฐานรูปเคารพภายในครมฤคหะของปรางค์ประธาน ส่วนพรหมภาคและวิษณุภาคจะถูกฝังไว้ใต้ฐานโยนีโพธิ์ โดยให้ปรากฏเฉพาะรุทราภาคเท่านั้น ปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนรอบปราสาทหินในประเทศไทยมีแนวโน้มที่จะนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในนิกายไศวะ ซึ่งถือว่า พระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด เทือพระพรหมและพระวิษณุในลัทธิไวษณพนิกาย

คติการนับถือศิวลึงค์

ชาวฮินดูจะหลอมรวมความศรัทธาโดยมุ่งเน้นไปยังพระศิวะเป็นหลักมากกว่าการให้ความสำคัญกับองค์ประกอบอื่น ๆ ในศาสนา อย่างไรก็ตาม ในบริบทของประเทศไทย แม้จะมีการนับถือปลัดขิกซึ่งมีรากฐานมาจากศิวลึงค์ที่ถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ แต่การนับถือปลัดขิกกลับมีได้มุ่งหวังถึงการได้รับความคุ้มครองหรือโชคลาภจากพระศิวะโดยตรง หากแต่ให้ความสำคัญกับเกจิอาจารย์ผู้ประกอบพิธีปลุกเสกเครื่องรางนั้นแทน พฤติกรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของวัฒนธรรมความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น โดยเฉพาะในประเทศไทยที่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้ถูกหลอมรวมเข้ากับพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ส่งผลให้เครื่องรางของขลังซึ่งมีต้นกำเนิดจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มิได้สื่อถึงองค์เทพเจ้าต้นกำเนิดโดยตรงอีกต่อไป แต่กลับถูกโยงไปยังบุคคลผู้มีบารมีในพุทธศาสนาแทน

ในวัฒนธรรมฮินดู การกราบไหว้บูชาศิวลึงค์ถือเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานนับพันปี โดยมีความเชื่อว่า ศิวลึงค์เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ สามารถประทานพรและโชคลาภแก่ผู้มีศรัทธาได้ อีกทั้งยังมีความเชื่อว่า องค์ศิวลึงค์มีดวงตามากกว่า 1,000 ดวง ล้อมรอบเพื่อเฝ้าสอดส่องและคุ้มครองศาสนิกชนทุกทิศทางอย่างไม่คลาดสายตา นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างของการหลอมรวมความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับพราหมณ์-ฮินดูอย่างชัดเจนในประเทศเนปาล โดยเฉพาะในวันศิวราตรีที่วัดฮินดูชื่อว่า กุมภะศวร (Kumbheshwar Temple) ซึ่งจะมีการบูชาศิวลึงค์ด้วยการสวมปลอกพระปัญญาพุทธะ (พระพุทธรูป 5 พระองค์) แสดงถึงความเคารพต่อทั้งสองศาสนา โดยในวันดังกล่าวชาวพุทธและชาวฮินดูจะร่วมกันประกอบพิธีสักการะศิวลึงค์ที่วัดแห่งนี้ ด้วยความเชื่อว่า พระศิวะเคยอวตารมาเป็นพระพุทธรูปในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของอดีตกาล (สมมาตร ผลเกิด, 2561: 61)

ภาพ 7 การบูชาเทพเจ้าที่วัดกุมภะศวร (Kumbheshwar) เมืองปาตัน เนปาล (Infuse Pictures, 2022)

ภาพ 8 แท่นศิวลึงค์ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ (พงศธร ดาวกระจาย, ม.ป.ป.)

พิธีบูชาและอันสัจของการบูชาศิวลึงค์

พิธีบูชาศิวลึงค์ เรียกอีกอย่างว่า ศิวบูชา เป็นพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นวันละสามครั้ง ได้แก่ เวลาเช้า กลางวัน และเย็น โดยจัดขึ้นต่อหน้าศิวลึงค์ภายในเทวาลัย ซึ่งมีพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีที่เรียกว่า ไศเวศ ทำหน้าที่เป็นผู้นำในพิธีกรรม พิธีศิวบูชาประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

- 1) พิธีอภิเชก เป็นการชำระล้างและขลิบศิวลึงค์ด้วยน้ำนมสด เนย และน้ำมันงา ซึ่งถือเป็นการอาบน้ำศักดิ์สิทธิ์เพื่อแสดงความเคารพบูชาอย่างสูงสุด
- 2) การจุดธูปและเผากายาน เป็นการถวายเครื่องหอมเพื่อบูชาพระศิวะ โดยเชื่อว่า กลิ่นหอมจะเป็นสื่อกลางในการเชื้อเชิญพระองค์ให้เสด็จมาประทับ
- 3) พิธีในเวทยะ เป็นการถวายอาหารที่ปราศจากเนื้อสัตว์เพื่อแสดงความบริสุทธิ์และความเคารพต่อเทพเจ้า

ในระหว่างการประกอบพิธีในแต่ละขั้นตอน จะมีการสวดมนต์ จุตตะเกียง และประดับศิวลึงค์ด้วยดอกไม้ โดยเฉพาะดอกมะลิและดอกพุทธรักษา ซึ่งเชื่อกันว่า พระศิวะทรงโปรดเป็นพิเศษ การราดน้ำนมสดลงบนศิวลึงค์มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่า ความบริสุทธิ์ของน้ำนมเปรียบเสมือนการให้กำเนิดความอุดมสมบูรณ์แก่สรรพสิ่งในโลก บางพื้นที่ยังมีการแต้มฝุ่นสีแดงที่ยอดศิวลึงค์เพื่อสื่อถึงการเริ่มต้นชีวิตใหม่และการก่อกำเนิดแห่งจักรวาล สำหรับเครื่องบวงสรวงในพิธีบูชาศิวลึงค์จะประกอบด้วยเครื่องเซ่นที่หลากหลาย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับคติความเชื่อของศาสนิกชนในแต่ละท้องถิ่น รวมถึงความสำคัญของผู้จัดพิธีว่า เป็นการประกอบพิธีในระดับส่วนรวมอย่างเป็นทางการหรือเป็นพิธีส่วนบุคคล อย่างไรก็ตาม แม้รายละเอียดของเครื่องบวงสรวงจะมีความแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปแล้วเครื่องเซ่นหลักที่นิยมใช้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ นมสด น้ำสะอาด น้ำมันงา ข้าวตอก ใบมะตูม กล้วยาคา มูลโค มะพร้าวอ่อน เมล็ดธัญพืชต่าง ๆ เช่น ข้าวโพด เมล็ดข้าวแห้ง รวมถึงธูปเทียนหอม ตามความเชื่อดั้งเดิมการเลือกใช้เครื่องบวงสรวงแต่ละชนิดมีความหมายเชิงสัญลักษณ์และผลบุญ

ที่แตกต่างกัน เช่น การบูชาศิวลึงค์ที่ทำจากทองคำ เชื่อว่า จะนำมาซึ่งความมั่งคั่ง ร่ำรวย การบูชาด้วยข้าวสุก หรือข้าวสาร เชื่อว่า จะทำให้มีอาหารอุดมสมบูรณ์ การบูชาด้วยดินจากริมแม่น้ำ เชื่อว่า จะได้รับอำนาจและ ความเป็นเจ้าของที่ดิน การบูชาด้วยมูลโค เชื่อว่า จะช่วยบำบัดเป่าโรคร้ายไข้เจ็บ การบูชาด้วยเนยเหลว เชื่อว่า จะมีสุขภาพดีและชีวิตที่รื่นเริง การบูชาด้วยดอกไม้จันทน์ เชื่อว่า จะทำให้มีผิวพรรณงดงาม การบูชาด้วย ดอกไม้ทั่วไป เชื่อว่า จะมีอายุยืนและปราศจากโรคร้าย (สมมาตร ผลเกิด, 2561: 61-62)

การบูชาศิวลึงค์อย่างลึกซึ้งซึ่งจะได้รับการคุ้มครองจากภัยอันตรายทั้งปวง และได้รับโชคลาภวาสนาอัน เป็นสิริมงคลในชีวิต เพราะตามความเชื่อของศาสนิกชนในลัทธิพราหมณ์-ฮินดู ศิวลึงค์ถือเป็นสัญลักษณ์แห่ง พลังเหนือธรรมชาติที่สามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นได้อย่างน่าอัศจรรย์การแก่ผู้มีศรัทธา เนื่องจากพระศิวะเคย ทรงบำเพ็ญพรตในฐานะฤาษี และศิวลึงค์นั้นถือกำเนิดขึ้นจากพลังอำนาจของพระองค์ ดังนั้น ผู้ใดที่ประกอบ พิธีบูชาศิวลึงค์เป็นประจำจึงได้รับพรอันประเสริฐในชีวิต ในตำนานรามายณะหรือที่รู้จักในประเทศไทยว่า รามเกียรติ์ ได้มีตอนหนึ่งที่กล่าวถึงอำนาจของศิวลึงค์ว่า อสูรตรีบุรุษได้ก่อความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านทั่วทั้งสาม โลก พระเป็นเจ้าจึงบัญชาให้พระนารายณ์ (พระวิष्ณู) ลงไปปราบ แต่ไม่สามารถทำอันตรายใด ๆ ได้ เนื่องจาก อสูรตรีบุรุษได้ทูลศิวลึงค์ไว้เหนือศีรษะตลอดเวลา ทำให้ได้รับพลังคุ้มครองจากพระศิวะ พระนารายณ์จึงต้องใช้ กลอุบายชิงศิวลึงค์ออกจากอสูรเสียก่อน จึงสามารถสังหารอสูรตรีบุรุษได้ในที่สุด เรื่องราวนี้สะท้อนถึงความ เชื่อในอำนาจอันยิ่งใหญ่ของศิวลึงค์ ผู้ศรัทธาในศิวลึงค์ตามคติพราหมณ์-ฮินดูจึงนิยมประกอบพิธีบูชาโดยการ สรงศิวลึงค์ด้วยนมสด ล้างด้วยน้ำสะอาด และแต้มด้วยผงสีแดง อันเป็นการแสดงออกถึงความเคารพและ ศรัทธาอย่างสูงสุดต่อองค์พระศิวะ พร้อมกับคำสวดที่ว่า โอม นมัส ศิวายะ... โอม นมัส ศิวายะ... โอม นมัส ศิวายะ... (Om Namah Sivaya) แปลว่า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อพระศิวะ อันเป็นมนตร์สำคัญที่เรียกว่า ศิวปัญจักศร (Siva Panchakshara) หรือมนตร์ที่มี 5 อักขร (ไม่รวมคำว่า โอม ซึ่งเป็นคำเริ่มต้นสวด) (สมมาตร ผลเกิด, 2561: 62; สยามคณศ ดอทคอม, ม.ป.ป.)

ภาพ 9 พิธีบวงสรวงศิวลึงค์โบราณอายุ 1300 ปี หลังถูกโจรกรรมออกนอกพื้นที่และส่งมอบคืนแก่จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2565 (คมชัดลึก, 2565)

องค์ความรู้ใหม่

จากการที่ได้ศึกษาเรื่องศีลสังค สิ่งที่ได้เห็นชัดเจน คือ การประสมประสานระหว่างเทวนิยมกับอเทวนิยมอย่างลงตัว ถึงแม้พิธีกรรมทางด้านศาสนาจะมีความแตกต่างกันออกไปก็ตาม แต่สิ่งเหล่านั้นไม่เป็นอุปสรรคต่อศรัทธาของผู้นับถือทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนา ทั้งยังเกิดวิวัฒนาการทางความเชื่อเข้ากับศาสนาของตนอย่างเห็นได้ชัด เช่น ปลัดขิก สำหรับประเทศไทยยังไม่ค่อยคุ้นเคยกับชื่อศีลสังคมากนัก แต่จะคุ้นเคยกับเครื่องรางของขลังที่เชื่อว่า มีพลังอำนาจสูงสุดในด้านโชคลาภ การสร้างเสน่ห์ การมีเมตตามหานิยมที่รู้จักกันในนามว่า ปลัดขิก ซึ่งมีหลักฐานยืนยันว่า ได้แบบอย่างมาจากศีลสังคของอินเดียตามคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย กำเนิดของศีลสังคที่มีมุขปาฐะและคัมภีร์หลายเล่มที่กล่าวถึงกำเนิดของศีลสังค ซึ่งมีเนื้อหาเหตุการณ์เหมือนกันและแตกต่างกัน เช่น การระบุว่า ศีลสังคเกิดจากการต้องการของพระศิวะที่ประสงค์ประทานศีลสังคให้เป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ การเกิดจากความโกรธและความละอายจากการประพฤติผิดของพระองค์เอง ฉะนั้น จะขอจำแนกองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากบทความไว้ 7 ข้อนี้ ดังนี้

1. ศีลสังคกับความหมายเชิงปรัชญา ศีลสังคมิใช่เพียงสัญลักษณ์อวัยะเพศชายตามที่มักเข้าใจในสังคมไทย แต่เป็นสัญลักษณ์แห่งพลังจักรวาลที่รวมความเป็นเพศชาย (ศีลสังค) และเพศหญิง (โยนิ) เข้าด้วยกัน แสดงถึงเอกภาพและดุลยภาพของสรรพสิ่ง ทั้งเพศ บุรุษ-สตรี ความเป็นวัตถุ-จิตวิญญาณ และการเกิด-ดับ

2. กำเนิดจากตำนานและการตีความ คัมภีร์หลายเล่ม เช่น มหาภารตะ พราหมณ์ปุราณะ ไศวปุราณะ บรรยายที่มาของศีลสังคแตกต่างกัน แต่ทั้งหมดสะท้อนเจตนารมณ์ร่วมกัน คือ การยกย่องความยิ่งใหญ่ของพระศิวะ บางตำนานชี้ว่า เป็นสัญลักษณ์ของความไม่สิ้นสุด (อนันต์) และพลังไฟแห่งจักรวาลที่ไม่มีจุดเริ่มต้นหรือสิ้นสุด

3. พัฒนาการและรูปแบบทางศิลปะ การสร้างศีลสังคในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ใช่เพียงเพื่อสัญลักษณ์ แต่ยังสะท้อนภูมิปัญญาช่าง และแนวคิดทางนิกายศีลสังคแบบตรีมูรติแสดงถึงการรวมเทพเจ้าสูงสุดทั้งสามองค์ (พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ) ในหนึ่งเดียว สะท้อนความพยายามประสานความเชื่อท่ามกลางความแตกต่างทางศาสนานิกาย

4. พิธีกรรมและสัญลักษณ์ทางสังคม การบูชาศีลสังควันละ 3 ครั้ง พร้อมการขลิมน้ำมัน การถวายดอกไม้ เป็นต้น สะท้อนวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงศาสนากับความเป็นอยู่ประจำวัน เครื่องบูชา เช่น น้ำมัน มูลโคธัญพืช ล้วนมีนัยแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์และการค้าจุนชีวิต

5. ความเชื่อด้านอาณิสต์ การเลือกวัตถุในการบูชามีความหมายเฉพาะ เช่น ทองคำ = ร่ำรวย ข้าวสาร = ความมั่นคงด้านอาหาร มูลโค = สุขภาพแข็งแรง สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่า การบูชาไม่ได้เป็นเรื่องนามธรรมเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงตรงกับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์

6. อำนาจศักดิ์สิทธิ์และมิติความเชื่อ ศีลสังคถูกมองว่า เป็นศูนย์รวมพลังเหนือธรรมชาติ ผู้ที่นับถือจะได้รับการคุ้มครองและสมปรารถนาเรื่องเล่า เช่น อสุรตรีบุรุษในรามายณะ แสดงให้เห็นว่า การถือครองศีลสังคสามารถทำให้ผู้ครอบครองอยู่อย่างคงกระพัน จนแม้แต่เทพอื่นก็ไม่อาจทำอันตรายได้

7. ความสัมพันธ์กับสังคมไทย อิทธิพลจากอาณาจักรขอมทำให้ศิวลึงค์แพร่เข้ามาในอีสานและพื้นที่ปราสาทหิน เช่น พิมาย พนมรุ้ง วัตภู ในสังคมไทยความหมายถูกปรับเปลี่ยน เช่น การสร้างปลัดขิกที่สืบต้นตอมาจากศิวลึงค์ แต่ถูกเน้นในมิติด้านเครื่องรางของขลังและความศักดิ์สิทธิ์จากเกจิอาจารย์มากกว่าการบูชาพระศิวะ สิ่งนี้สะท้อนว่า ความเชื่อศิวลึงค์เมื่อเข้ามาสู่ไทยได้กลายเป็นความเชื่อพื้นบ้านผสมกับพุทธศาสนาจนเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะของไทย

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญ คือ การศึกษาเรื่องศิวลึงค์ทำให้เข้าใจว่า แท้จริงแล้วเป็นสัญลักษณ์เชิงจักรวาลและศักดิ์สิทธิ์ทางปรัชญา ไม่ใช่เพียงวัตถุที่เกี่ยวกับเพศ อีกทั้งยังสะท้อนการปรับตัวและผสมผสานของวัฒนธรรม-ศาสนาระหว่างอินเดีย กับพม่าและไทย จนกลายเป็นความเชื่อแบบไทยที่ยังสืบทอดอยู่ในปัจจุบัน

สรุป

ศิวลึงค์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมิใช่เพียงสัญลักษณ์ทางเพศชายตามที่สังคมไทยมักเข้าใจ แต่แท้จริงแล้วเป็นสัญลักษณ์เชิงจักรวาลที่สะท้อนพลังแห่งการสร้างสรรค์ ความศักดิ์สิทธิ์และความสมดุลระหว่างเพศชายกับเพศหญิง โดยการอยู่คู่กับโยนิเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นเอกภาพที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ตำนานและคัมภีร์ต่าง ๆ ที่กล่าวถึงกำเนิดของศิวลึงค์ ล้วนชี้ให้เห็นถึงความพยายามในการยกย่องความยิ่งใหญ่ของพระศิวะเหนือเทพองค์อื่น ๆ ตลอดจนการสร้างสัญลักษณ์ทางศิลปะและสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงความศรัทธาอย่างลึกซึ้งของศาสนิกชน การบูชาศิวลึงค์ไม่เพียงแต่สะท้อนความเชื่อทางศาสนา หากยังสะท้อนความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เช่น ความมั่งคั่ง ความอุดมสมบูรณ์ สุขภาพที่ดี ฯลฯ ผ่านการเลือกใช้เครื่องบูชาที่มีนัยสำคัญแตกต่างกัน นอกจากนี้ อิทธิพลของศิวลึงค์ยังได้แพร่เข้าสู่สังคมไทยผ่านอาณาจักรขอมและปรับเปลี่ยนให้ผสมผสานกับพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นจนเกิดเป็นความเชื่อเฉพาะ เช่น การสร้างเครื่องรางปลัดขิกที่ยังคงสืบทอดมาจากศิวลึงค์ดั้งเดิม

เอกสารอ้างอิง

คมชัดลึก. (6 พฤศจิกายน 2565). พ่อเมือง นครศรีธรรมราช จัดพิธี อัญเชิญ ศิวลึงค์ โบราณ เตรียมสร้างเทวาลัยบูชา. สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2567, จาก <https://www.komchadluek.net/amulet/535451>

พงศธร ดาวกระจาย. (ม.ป.ป.). ปีใหม่ไทยสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ณ ปราสาทพนมรุ้ง. สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2567, จาก <https://shorturl.at/Fb4x5>

พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. (2566). (12 กุมภาพันธ์ 2566). “ศิวลึงค์” เป็นวัตถุเคารพที่ยิ่งใหญ่สุดของมนุษย์ได้อย่างไร เผยรากตำนานตั้งแต่โบราณ. สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2567, จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_35411

สมมาตร ผลเกิด. (2561). ศิวลึงค์: ศาสนาศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์. วารสารวัฒนธรรม. 5 (1), 53-63.

- สยามคณศ ดอทคอม. (ม.ป.ป.). *คิวลึงก์ สัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ*. สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2567, จาก https://www.siamganesh.com/shiva_6.html
- สรศักดิ์ จันทน์วัฒนกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์และศิลปะแห่งอาณาจักรขอมโบราณ*. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- สุขกมล วงศ์สุวรรณค์. (ม.ป.ป.). *หลักฐานไวยณพนิกายและไศวนิกายในภาคใต้*. สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2567, จาก <https://shorturl.at/CyorD>
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2555). *ทิพยนินายจากปราสาทหิน*. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุธาการพิมพ์.
- Infuse Pictures. (4 November 2022). *Kumbheshwar Temple: History in Nepali*. Retrieved 1 January 2024, from https://www.youtube.com/watch?v=uCU_DAMW_7M